

Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Матеріали
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 23–24 травня 2024 року)

Суми
Сумський державний університет
2024

Редакційна колегія:

- А. М. Куліш* – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
В. В. Миргород – доктор юридичних наук, доцент;
А. Р. Голоха – студентка третього курсу за спеціальністю 293 «Міжнародне право»;
О. В. Ільченко – кандидат юридичних наук, доцент;
В. В. Сухonos – доктор юридичних наук, професор;
О. С. Бондаренко – доктор юридичних наук, доцент;
В. М. Завгородня – кандидат юридичних наук, доцент;
С. І. Дегтярьов – доктор історичних наук, професор

*Рекомендовано до видання
рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 7 від 21 червня 2024 року)*

Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м Суми, 23–24 травня 2024 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород, А. Р. Голоха. – Суми : Сумський державний університет, 2024. – 251 с.

До матеріалів увійшли тези доповідей учасників VII Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів», що містять результати теоретичних досліджень та окремі питання актуальних проблем щодо реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів. Тексти доповідей і повідомлень друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

УДК 341-044.247(4:477)(06)

© Сумський державний університет, 2024

© Куліш А. М., Миргород В. В., Голоха А. Р. та ін., 2024

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
СЕКЦІЯ 1	7
ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА	7
ПРИЧИНИ ТА ПОШИРЕННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ	7
ДО БІОГРАФІЇ УРЯДОВЦЯ І ПОЕТА МАКСИМА ГАВРИЛЮКА-ВДОВИЧЕНКА	10
РАДЯНСЬКІ УРЯДОВІ ПОСТАНОВИ ПРО ЗАВЕРШЕННЯ СУЦІЛЬНОЇ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ (ПЕРШ. ПОЛ. 1960-х рр.)	13
НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ 1932 РОКУ	16
ДО БІОГРАФІЇ МИКОЛИ БУТОВИЧА – УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНИКА- ГРАФІКА В ЕМІГРАЦІЇ	19
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ» ЯК СИСТЕМНОЇ КАТЕГОРІЇ	21
США ТА ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ЛІГИ НАЦІЙ, 1917–1918 РР.	25
СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ ЗА КОДЕКСАМИ ЗАКОНІВ ДАВНЬОЇ МЕСОПОТАМІЇ	30
СЕКЦІЯ 2	36
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО	36
МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ В УКРАЇНІ:	36
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	40
СЕКЦІЯ 3	45
МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	45
РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПІДТРИМЦІ ЗАГАЛЬНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ	45
СПЕЦИФІКА СПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	48
ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ В ДІЯЛЬНОСТІ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	52
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВСТАНОВЛЕНІ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	57
УКРАЇНА–НАТО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	62
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН	65
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ	70
ЗАКОНОДАВЧЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВИРОБНИКІВ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	76

РОЛЬ ООН В СИСТЕМІ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ	82
АКАДЕМІЧНА СВОБОДА В ЄВРОПІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	85
СЕКЦІЯ 4	89
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО	89
СЕКЦІЯ 5	89
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС	89
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ЗАПОВІТУ ПОДРУЖЖЯ.....	89
СЕКЦІЯ 6	93
СІМЕЙНЕ ПРАВО, ЖИТЛОВЕ ПРАВО.....	93
РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО	93
СЕКЦІЯ 7	97
ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	97
СЕКЦІЯ 8	97
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО	97
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	97
ЗМІНИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРАЦВЕЛАШТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	101
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА.	104
СЕКЦІЯ 9	109
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ	109
ІР-СУД В УКРАЇНІ: ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗАВДАННЯ ТА КОМПЕТЕНЦІЯ..	109
ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	113
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАД З ПИТАНЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПРИ ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЯХ	117
ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ : АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	120
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	122
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НЕСПРОМОЖНОСТІ СУДДІ ЗДІЙСНЮВАТИ ПОВНОВАЖЕННЯ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я.	126
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ	129
ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СИСТЕМІ ГАРАНТУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ	131

МЕХАНІЗМ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ.....	136
ЩОДО ОСНОВНИХ ЮРИДИЧНИХ КАТЕГОРІЙ СУТНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ	139
ЩОДО ОСНОВ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СУДОВОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПОЦЕСУ	141
ЕТИКА СПІЛКУВАННЯ МЕДІАТОРІВ	144
МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАЦІЇ.....	147
МОБІНГ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	150
ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ	154
ОСНОВНІ ПРАВА ДЕТЕКТИВІВ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	157
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	161
НАЦІОНАЛЬНА, ДЕРЖАВНА ТА ВІЙСЬКОВА БЕЗПЕКА:	163
СЕКЦІЯ 10	167
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА	167
ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО.....	167
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР	172
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ ПІД ЧАС МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТОВАРІВ.....	174
ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ КАТУВАННЯ, ВЧИНЕНОГО.....	176
БОРОТЬБА З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ.....	180
ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ З ПРАВА НОРМАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	184
АРГУМЕНТ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ПРОАКТИВНИХ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЯК СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....	187
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	192
НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАПРАВЛЕННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗБРОЇ, ОЗБРОЄННЯ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ В УКРАЇНУ, РУХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ АБО РОЗМІЩЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЧИ ІНШИХ УТВОРЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ,	

ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД ІНШИХ СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	196
ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	200
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	207
СЕКЦІЯ 11	212
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ	212
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД	212
СПЕЦІФИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ	214
АНАЛІЗ СОЦМЕРЕЖ ЯК АКТУАЛЬНИЙ МЕТОД РОЗСЛІДУВАННІ ТА ДОКАЗОВУВАННЯ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	220
СЕКЦІЯ 12	223
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	223
КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ	223
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СТВОРЕНИХ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ У ЛАТВІЇ ТА УКРАЇНІ	226
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ	231
ПАТЕНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГАЛУЗІ БІОТЕХНОЛОГІЙ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ	235
ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА	239
ОНЛАЙН-МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ ЩОДО ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	242
ENHANCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS PROTECTION FOR RESEARCHERS AND RESEARCH INSTITUTIONS IN UKRAINE	245

**СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ ЗА КОДЕКСАМИ ЗАКОНІВ ДАВНЬОЇ
МЕСОПОТАМІЇ**

Губка О. М.

студент I курсу ННІ права, гр. ІС-31

Сумського державного університету

Науковий керівник: Король В. М.

к. і. н., старший викладач кафедри історії

Сумського державного університету

Започаткована в регіоні «Родючого півмісяця», на берегах Тигру і Євфрату, цивілізація стала чи не найпершою в історії людства. Велику зацікавленість у науковців викликають питання розвитку суспільства та правова культура Давньої Месопотамії. Зокрема, важливо дослідити тогочасне становище жіночої половини населення регіону. Задля отримання об'єктивної картини і усвідомлення всіх тонкощів та нюансів цього питання необхідно проаналізувати кодекси законів держав Давньої Месопотамії.

Почати варто із найстарішого з відомих кодексів, а саме із Судебника Шульгі, названого за ім'ям свого автора – царя Шумеро-Аккадської держави (щоправда, іноді цей судебник приписують батькові Шульгі – Ур-Намму). У збірнику викладено закони про рабинь та вільних жінок. Зі зрозумілих причин рабині мали менше прав, аніж вільні жінки. Тим не менш, вони наділялись мінімальним юридичним захистом. Наприклад, в разі зґвалтування авілумом (повноправним чоловіком) цнотливої рабині іншого авілума, перший мав сплатити штраф 5 сиклів срібла (Судебник Шульгі, §8). Також, рабині могли виходити заміж, і якщо чоловік-раб отримував особисту свободу, то він не мав права покинути свою невільну дружину (Судебник Шульгі, §4). В усіх інших випадках, закони із Судебника Шульгі діяли проти рабинь: рабині каралися натиранням рота сіллю за образу господарки (§24), за образу її слуг (§23-а). Невідомим залишається покарання за напад рабині на пані (§24) і за напад на її слуг (§24-а), але беручи до уваги суворість покарань за порушення законів із судебника, то безперечно спротив карався жорстко.

На відміну від рабинь, вільні жінки мали більше прав, однак покарання за порушення закону були не менш жорстокими. До прикладу, за подружню зраду жінка мала бути страчена, але чоловік, з яким вона зрадила, звільнявся від відповідальності (Судебник Шульгі, §7). В той же час, якщо шлюб з вдовою не був закріплений шлюбним договором, то жінка не отримувала покарання (Судебник Шульгі, §11). В разі скоєння злочину по відношенню до вільної цнотливої дівчини чоловіком зґвалтування каралося смертю (Судебник Шульгі, §6). Інколи траплялись такі випадки: раб одружувався на вільній жінці і в такому разі перший, народжений від шлюбу син, залишався рабом, а другий – ставав вільною людиною (Судебник Шульгі, §5). Одними із цікавих положень, які свідчили, скоріш за все, про залишки матріархату в тогочасному суспільстві, є параграфи, за якими чоловік в разі розлучення мав виплатити грошову компенсацію (§§9-10) [1, с. 141].

У наступному на черзі Судебнику Ліпіт-Іштара можна спостерігати певні покращення в правах: вільні жінки мали право бути жрицями та могли бути спадкоємицями батьківського дому (§§21-22); їхні діти мали право на половинчасте отримання батькової спадщини в разі, якщо батько був одружений двічі (§24); отримували піклування від авілума, якщо той одружився на наложниці, але перша жінка не пішла з дому (§28). Але нерівність між

вільними жінками і рабинями все ж залишалась: діти вільної були першочерговими спадкоємцями (Судебник Ліпіт-Іштара, §26), рабиня-наложниця та її діти не мали права претендувати на власність авілума (§25). Досить іронічно виглядає те, що навіть повії мали більше прав, ніж рабиня: якщо жінка авілума не народила від нього дітей, а повія змогла, то в такому разі повія мала забезпечуватися всім необхідним, а її діти ставали першочерговими спадкоємцями (Судебник Ліпіт-Іштара, §27) [2, с. 117-118].

З інформації із Судебника з Ешнунни ми можемо дізнатись про становище прав невільниць, яке аж ніяк не зрушилося в позитивному плані: рабині не мали права без дозволу їх власника покидати межі держави (§51); прибулі до Ешнунни рабині, як раби, повинні були мали на собі накладені каннум, машканум і аббутум (колодки, пута, клейма) (§52). Рабині вважались «товаром», тому ставлення до них було як до власності з усіма наслідками, що випливають: якщо авілум був помічений з краденою рабинею, то мусив її повернути (§49); якщо будь-яка посадова особа утримувала у себе рабиню-втікачку, яка належить палацу або навіть мушкенуму (неповноправному простолюдину), то такі дії у судовому порядку розглядалися як крадіжка (Судебник з Ешнуни, §50) [3, с. 122].

І ось ми підійшли до одного із найвідоміших збірників законів – Законів Хаммурапі, що складається з 282 статей, висічених на базальтовому стовпі, 70 параграфів якого присвячені взаєминам між чоловіками і жінками, шлюб та сім'я. Із кодексу стає зрозуміло, що статус жінки залежав від її сімейного стану. Щоб шлюб у Вавилоні вважався законним, необхідно було укласти шлюбний контракт. Якщо людина візьме дружину і не укладе письмового договору, то «ця жінка – не дружина» (Закони Хаммурапі, §128). Перед шлюбним обрядом наречений або його батько укладав своєрідний договір з батьком нареченої («заручення»), на якому наречений вручав родині дівчини певну суму грошей та шлюбний подарунок нареченій або її сім'ї (§160). Але це не означало обов'язковості укладення шлюбу: обидві сторони могли від нього відступити. Однак це накладало певну відповідальність – моральну і матеріальну. Якщо відмовлявся від шлюбу наречений, то він не міг вимагати повернення ні грошей, ні шлюбного дарунку (§159). Якщо ж відмовлялася наречена чи її сім'я, то вони повертали все отримане у подвійному розмірі (§160). Отже, і гроші, і подарунки виступали не лише як плата за «товар», тобто дівчину, як це було в багатьох стародавніх народів, а і як своєрідна гарантія укладення шлюбу.

Спадщину дочці видавав батько. Також спадщина видавалась і при посвяченні дочки в жриці. Після отримання приданого доньці у спадок не діставалося нічого. Посаг був власністю дочки, але після весілля переходив у користування чоловіка, а після смерті дружини – до її дітей (Закони Хаммурапі, §137) У сім'ї панував чоловік. У нього є право розпоряджатися дружиною, дітьми, господарством і брати участь в ділових відносинах.

Зрада дружини каралася смертю (§129). Але передбачалися і винятки, наприклад: якщо воїн потрапляв до полону, а його дружина залишалася без засобів до існування, то вона мала право «увійти в будинок іншого» (Закони Хаммурапі, §134). Через безліч воєн полон був частим явищем, а позаяк чоловік був єдиним годувальником, то ця стаття була просто необхідна. Якщо ж воїн приходив додому з полону, то його дружина зобов'язана була повернутися до нього, а діти від іншого залишалися з батьком (Закони Хаммурапі, §135). Але вона не повинна була повертатися до чоловіка, який втік з армії (§136).

Іноді авілум міг взяти другу дружину з метою народження дітей, яким буде передано спадщину, якщо його дружина хвора або не може мати дітей. Доволі цікавий закон у сімейних відносинах: якщо дружина авілума стане поводитися сварливо і марнотратно, буде розоряти свій дім, ганьбити свого чоловіка, то її треба викрити, і якщо її чоловік вирішить розлучитися з нею, то він може зробити це, не надаючи їй жодної плати. Якщо ж чоловік вирішить не позбуватися її, то він може одружитися на іншій, а попередня дружина повинна жити в будинку свого чоловіка як рабиня (Закони Хаммурапі, §141). Цей закон говорить про те, що жінки у Вавилоні мали право займатися торгівлею на рівні з чоловіками і могли розпоряджатися накопиченими коштами, хоча і під контролем.

Так само в Законах Хаммурапі регулювалося майнове питання у подружжі: якщо авілум дарує своїй дружині якесь майно (поле, сад, будинок), закріплюючи його документом з печаткою, то після його смерті діти того не можуть вимагати, а мати може самостійно заповісти свої цінності улюбленому синові (Закони Хаммурапі, §150). За цією статтею видно, що у жінок у Вавилоні було своє документально закріплене майно.

Розлучення для жінок було практично неможливим. Але воно могло статись, якщо було доведено зраду і знущання над дружиною. Якщо ж жінка не могла довести це в суді, то вона засуджувалася до втоплення. Чоловік же міг розлучитися, не стверджуючи причин, але за §149 повинен був повернути їй придане. Тому співіснувало два принципи: свобода розлучення для чоловіка і обмеження права на розлучення для жінки.

За (§§ 142, 149) дружина могла розпоряджатися подарунками чоловіка, які були закріплені за нею документально. Якщо чоловік не дарував їй подарунків, то після його смерті дружина претендувала на «частку, як один спадкоємець». Але якщо вільна жінка вийде заміж за раба, то після його смерті успадковує половину спільно нажитого майна (§176). Дружина за Законами Хаммурапі мала обмежені майнові права. Залишившись вдовою, вона не могла користуватися майном чоловіка. Виходячи заміж вдруге, вона могла користуватися майном загиблого чоловіка для виховання дітей від першого шлюбу, якщо це закріплено документами і дозволено судом (§139). Однак чоловік міг віддати дружину в рабство за борги або непослух, дружина ж і після його смерті залишалася залежною і

неспроможною (§141). У разі укладення шлюбу між жінкою низького суспільного стану з чоловіком більш високого дружина зберігала свій статус, і лише діти набували більш високий статус чоловіка (Закони Хаммурапі, §§175-176).

Жінки-жриці займали високий статус у суспільстві. В них було більше прав, ніж у звичайних жінок. За Законами Хаммурапі жриці мали право брати участь у діловому житті давньовавилонського суспільства (§40). Якщо ж жриці батько не залишив приданого, то після його смерті вона отримувала «частку як один спадкоємець», і «розпоряджалася нею, поки жива» (§180) [4, с. 168-169].

Статус наложниці був зовсім іншим. Вона успадковувала частку в майні свого батька лише в тому випадку, якщо він не видав її заміж або не забезпечив приданим. Жінка-наложниця в будинку чоловіка ніколи не прирівнювалася до дружини, навіть якщо народила йому дитину (Закони Хаммурапі, §145).

Водночас за законами Середньоасирійського царства, викладеними в Ашшурському суддебнику, можна відразу зробити висновок, що в Ассирії жінки були пригнічені ще більш жорстоко, ніж у Вавилонії. В Ашшурського суддебнику присвячено окрему таблицю А, в якій йде мова про регулювання подружніх взаємин, що є найкращою ілюстрацією становища, в якому перебувала тогочасна жінка.

Як і раніше, жінка вважалася власністю чоловіка. Вказувалося, що «...авілум може свою дружину бити, тягати її за волосся, проколювати вуха, провини його в тому немає» (Ашшурський суддебник, табл. А, §59), тобто чоловік мав право знущатися над дружиною в якості покарання за порушення [5, с. 154]. В певних випадках з дружинами, не кажучи вже про рабниць, можна було чинити ще жорстокіше: бити палицями, відрізати ніс, вуха, пальці, вирвати груди, обливати смолою. Такі покарання передбачалися, якщо жінка щось вкрала, якщо підняла руку на чоловіка, пошкодила його геніталії тощо (Ашшурський суддебник, табл. А, §§ 3,5,7,8,44). Можливо тому, суворість покарань і їх «відбитки» змусили ассирійських жінок закривати обличчя спеціальними покривалами в громадських місцях. Однак не всі були змушені закривати лице. Абсолютно в іншому становищі перебували повії і рабині. Їх мали пізнавати за непокритою головою. Якщо вільним жінкам, які були власністю чоловіка, не можна було ходити з непокритою, то повії навпаки мали відкривати свою зовнішність всім на показ, оскільки вони вважалися товаром, скористатися яким міг будь-хто. Повії і рабині, спіймані за носінням покривала, каралися биттям батогами або обливанням голови смолою (табл. А, §40). Ассирійськими законами, хоч і слабко, захищалися тільки незаміжні дівчата. Згвалтування незаміжньої дівчини вважалося псуванням майна і каралося. Насильник мав одружитися на цій дівчині та заплатити штраф її батькові. Але якщо насильник був

одружений, то батько постраждалої дівчини забирав дружину гвалтівника в рабство (Ашшурський суддебник, табл. А, §55).

Найжахливішим злочином для жінки вважалася зрада. Чоловік мав право вбити зрадливу дружину. Коханця дружини так само могли стратити, але якщо дружина не представляла для чоловіка великої цінності, то коханця піддавали кастрації або просто калічили (Ашшурський суддебник, табл. А, §15). Переховування жінки, що втекла від чоловіка, каралося відрізанням вух (табл. А, §24). Розлучень в Ассирії не існувало.

Становище жінки в Давній Месопотамії в різні періоди історії та в різних державах дещо відрізнялось і дуже залежало від її соціального статусу. Хоча місце рабині, наложниці чи проститутки по різному вписувалося у тогочасне суспільство, їх об'єднували пригноблений стан і лише мінімальний юридичний захист. Проте в умовах суворого патріархату навіть «вільні» жінки не мали рівних прав з чоловіками, більше того формально перебували у їхній власності. З іншого боку, цей спосіб облаштування гендерних відносин був не випадковим. Передбачаючи для жінок традиційну роль матері та домогосподарки і позбавляючи їх здатності конкурувати на рівних з чоловіками, водночас забезпечувалися демографічна стійкість і стабільний економічний розвиток держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «1. Суддебник Шульгі // Луговий О. М. Історія Стародавнього Сходу: навч.-метод. посіб. Частина I. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2020. С. 139-142.
2. Суддебник Ліпіт-Іштара // Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу: посібник для студентів історичного факультету. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 117-119.
3. Суддебник з Ешнуни // Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу: посібник для студентів історичного факультету. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 121-122.